

KARŞILAŞTIRMALI TÜRK VE İSKANDİNAV MİTOLOJİSİ BAŞLIKLİ ÇALIŞMA ÜZERİNE

Bihter GÜNGÜL¹

YAYIN TANITIMI

ORTA, N. (2024). *Karşılaştırmalı Türk ve İskandinav Mitolojisi*. Ankara: Grafiker Yayınları, ISBN:978-625-6444-33-1, 292 s.

İnsanoğlunun bilimsel düşünceye ulaşma serüveninde, varlık ve evrene dair anlam dünyasını oluşturan mitoloji, yaşanan devrin ihtiyaçları doğrultusunda kolektif bilinçaltında yaşamaya devam etmiştir. 19. yüzyıldan itibaren, ulus ve kimlik araştırmalarının etkisiyle gelişen mitoloji çalışmalarında ulusal mitlerin tespiti ve çözümlenmesine yönelik gayretler hız kazanmış; ayrıca farklı kültürlerdeki ortak mitolojik yapıları belirlemeyi amaçlayan mukayeseli mitoloji çalışmaları da önem kazanmıştır. Bu çalışmalar sayesinde değişik kültürlerdeki ortak mitolojik yapılar gün yüzüne çıkarılarak kültürlerarası ilişkilerin güçlendirilmesi adına önemli adımlar atılmıştır. Son yıllarda, Avrupa'da ve ABD'de, bilhassa mukayeseli mitoloji alanında Batı ve Orta Doğu mitolojik birikimi önceleyen pek çok bilimsel çalışma yapılmaktadır. Ancak, Türk mitolojisi ile diğer kültürlerin mitolojileri arasındaki bağları inceleyen çalışmaların azlığı göze çarpmaktadır. Bu eksikliği bir ölçüde gidermeyi amaçlayan çalışmalardan biri, Nejla Orta'nın kaleme aldığı "*Karşılaştırmalı Türk ve İskandinav Mitolojisi*" adlı eserdir. 2024 yılında Grafiker Yayınları tarafından yayımlanan bu çalışma, Türk ve İskandinav mitolojilerini çeşitli figür ve unsurlar açısından incelemeyi amaçlaması bakımından oldukça dikkate değerdir.

Söz konusu eser, Uppsala Üniversitesi Dilbilim ve Filoloji Bölümü üyesi Prof. Dr. László Károly tarafından kaleme alınan ön söz ile başlamaktadır. Ön sözde Károly, Türk halklarının tarihi ve kültürel gelişim çağlarının İskandinav halklarıyla olan benzerliğine işaret eder. Ayrıca, 2020 yılında İsveç'te bilimsel faaliyetler yürüten yazarın Uppsala Üniversitesi Dilbilim ve Filoloji Bölümünde Türk Dilleri Anabilim dalında Türkçe dersleri verdiğini, bir yandan da İskandinav Mitolojisi hakkında araştırmalar yaparak önemli malzemeler topladığını, daha sonra Kuzey Avrupa'daki müze ve sergileri ziyaret ettiğini belirtir. Károly'e göre yazar, bu araştırmalar ve gözlemler sonucunda hem İskandinav ve Türk halklarının heterojen mitolojilerinin kurucu fikirlerini, inançlarını ve motiflerini sınıflandırarak ilk kez bu konuda sistematik bir karşılaştırma ve analiz gerçekleştirmiş hem de alanın uzmanlarına konuyla ilgili yeni araştırmalar için ışık tutmuştur.

Eser, giriş bölümü ile altı ana bölümden müteşekkildir. Kitabın **Giriş** bölümünde, Türk ve İskandinav kültüründeki mitolojik unsurların sistematik bir şekilde karşılaştırılmasının hedeflendiği; ancak bunu yaparken her mitolojik unsurun ele alınmadığı, özellikle çokça benzeşen ve ayrışan unsurlar üzerinde durulduğu belirtilmektedir. Bu bölümde okuyucunun dikkatini di-

¹ Öğr. Gör. Bihter GÜNGÜL, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, E-posta: bihter.unal@bilecik.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5244-0604.

sipinler arası çalışmaların ve karşılaştırmalı metodun önemine çeken yazar, iki kültürü, mitolojiyi ya da metni karşılaştırırken sadece metin odaklı değil, anlatıyı oluşturan ve etkileyen değişik faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekliliğini vurgular. Türklerin ve İskandinavların yaşadıkları coğrafi saha ve dinî inançları hakkında bilgi veren yazar, söz konusu iki kültürün tarihsel ilişkilerinin genellikle Orta Çağ dönemindeki ticaret yolları, diplomasi ve göç gibi faktörlere dayandığını söyler. Eserinde Türk ve İskandinav kültüründeki mitolojik unsurların mitolojik çözümleme yöntemiyle ele alındığını belirten yazar, Türk ve İskandinav mitolojisi, destanları üzerine müstakil olarak pek çok çalışma olmasına karşılık, Türk destanları ve anlatılarının yabancı anlatılarla mukayesesini amaçlayan az sayıda çalışma olduğunu kaydetmektedir. Giriş yazısının sonunda kitabın bölümleri ve içeriği hakkında kısaca bilgi veren yazar, kitabının yedi bölümden oluştuğunu belirtmesine rağmen, söz konusu eser altı bölüm hâlinde düzenlenmiştir.

Kitabın **birinci bölümü** “Türk ve İskandinav Kültüründe Mitsel Anlatılar ve Destanlar” ana başlığı altında üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bölümün ana başlığı altında sözlü kültür ortamında teşekkül eden ve daha sonra yazıya geçirilen Türk ve İskandinav kültürünün kendine has mitoloji ve destanları tanıtmayı amaçlanmıştır. Yazar, yerli ve yabancı araştırmacılarının destan tanımları, destanları sınıflandırmaları, destan anlatıcıları hakkındaki görüşlerinden faydalanarak Türk destanlarının içeriği, icrası ve yapısal özellikleri hakkında bilgi vermiş; çalışmada mitolojik yönden inceleyeceği Türk destanlarını içeriklerinde fazlaca mitolojik öğe barındırmaları sebebiyle daha çok İslamiyet öncesi Türk destanlarından seçtiğini belirtmiştir. Bu bölümde ayrıca İskandinav mitolojisine ait anlatıların kaynakları hakkında bilgi verdikten sonra İskandinav mitolojisindeki tanrıların hikâyelerini ve mitlerini anlatan, oluşturuldukları zaman ve yer belli olmayan, anonim olarak iletilen edda şiirlerinin İskandinav sagaları olarak bilindiğini, tarihî gerçeklerle kısmen bağlantısı olan geçmişin mitolojik, efsanevi konularını, kralarını ele alan sagaların ise birer destani-tarihî metinler olduğunu vurgulamıştır (Orta, 2024: 30-33). Birtakım benzerliklerinin yanında dilsel, dinsel ve kültürel farklılıklara sahip olan Türk ve İskandinav kültüründe destan söyleme geleneğinin sözlü kültürde başlayıp daha sonra yazıya aktarıldığını vurgulayan yazar, İskandinav sagaları ile Türk destanlarının genellikle kahramanlık, savaş, aşk ve doğaüstü olaylar gibi evrensel konu ve temalara odaklandığını; ancak coğrafi ve kültürel bağlamlardan kaynaklanan farklılıkların bulunduğunu ve bunların gelecek bölümde ayrıntılı biçimde ele alınacağını belirtmektedir.

İkinci bölüm “Türk ve İskandinav Kültüründe Mitolojik Düşünce Sistemi Açısından Benzerlik ve Farklılıklar” başlığını taşımaktadır. Bu ana başlık, beş alt başlığa ayrılmakta, bu alt başlıklarda ise her iki kültürün mitolojilerindeki kozmogoni ve yaratılış, teogonik varlıklar, üç dünya inancı, gök cisimleri, kıyamet (eskatoloji) anlayışı hakkında bilgi verilmiştir. Her iki mitolojik dünya görüşünü teşkil eden anlayışları, karşılaştırmalı olarak bilgi verilip bu bilgiler ışığında her iki kültürün mitolojik düşünce yapısındaki benzerlik ve farklılıklar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Kitabın **üçüncü bölümü** “Türk ve İskandinav Mitolojisinde Tipler Açısından Benzerlik ve Farklılıklar” ana başlığı altında beş alt başlığa ayrılıp bilge tipi, alp tipi, kadın tipi, karşı kahraman tipi, düşman tipi, hain tipi, hilebaz tipi ve yardımcı tiplerin Türk ve İskandinav mitolojisindeki genel özellikleri belirtilerek iki kültürdeki karşılaştırması yapılmıştır.

Dördüncü bölümün ana başlığı “Türk ve İskandinav Mitolojisinin de Kültürle Motifler Açısından Benzerlik ve Farklılıklar” altında öncelikle kült ve motif kavramları üzerinde durulmuş bölümün on beş alt başlığında ise Türk ve İskandinav mitolojisinde sıklıkla karşılaşılan ve birbirleriyle benzerlik taşıyan ata(lar), ağaç, orman, su, dağ, demir, ateş, taş, ışık kült ve motifleriyle rüya, formülistik sayı, kılıç ve av motifleri üzerinde tespitlerde bulunulmuştur.

“Türk ve İskandinav Mitolojisinde Hayvan Motifleri Açısından Benzerlik ve Farklılıklar” ana başlıklı **beşinci bölüm**, doğayla iç içe bir yaşam süren Türk ve İskandinav kültüründe benzer bir şekilde kutsal kabul edilen hayvanlara ayrılmıştır. Mitik düşüncede kutsiyet atfedilen hayvanların yaratılış ve yaşamın sürekliliğindeki sembolik anlam ve işlevleri tespit edilmiş ve mitolojik anlatılardaki görünümü üzerinde durulmuştur. Bu bölümün sekiz alt başlığında her iki kültürün mitolojik anlatılarında ve günümüze dahi yansıyan halk inanışlarında benzer bir şekilde kutsiyet atfedilen kurt, geyik, yılan, at, ayı, kartal, kuzgun ve karga ile keçi gibi hayvanların aynı zamanda bu iki kültüre ait değişik zamanlarda verilen taş, sanat eserleri, eşya ve diğer objeler üzerindeki simgesel anlamları da incelenmiştir.

Kitabın **altıncı bölümü** “Türk ve İskandinav Mitolojisinde Sihir ve Büyü Motifleri Açısından Benzerlik ve Farklılıklar” ana başlığını taşımaktadır. Bu bölümde mitik düşüncede önemli bir yeri bulunan sağaltma, ölüp-dirilme, şekil (don değiştirme), fal, büyü, sihirli ve güçlü nesneler, kutsal yerler ele alınmıştır. Esasen her iki kültürün sosyal hayatında kutsal ve gizemli oldukları düşünülen bu unsurların çeşitli sembollerle nasıl ifade edildikleri izah edilmiş, aynı zamanda bazı uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir.

Sonuç bölümünde genel bir değerlendirilme yapılmıştır. Buna göre yazar, iki mitoloji arasında tespit edilen benzerlik ve farklılıkların coğrafya, doğal şartlar, sosyal yapı ve tarihsel etkileşimle açıklanabileceğini ifade eder. Türk mitolojisinin şekillenmesinde geniş bozkırları, dağları ve nehirleri itibarıyla Orta Asya coğrafyasının etkili olduğu ifade edilirken, İskandinav mitolojisini ise soğuk, karanlık kışlar ve sert deniz şartlarının bir tezahürü olduğun vurgular. Dolayısıyla coğrafi şartların her iki mitolojinin hikâye ve sembollerinde kendini gösterdiğini belirtir.

Sonuç olarak mitolojik çalışmalar vasıtasıyla milletlerin düşünce dünyası, değerleri ortaya çıkarılabileceği gibi karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarıyla değişik kültürlerin müşterek ve evrensel değerlerinin tahlil edilmesi ile kültürlerarası etkileşim artırılabilir. Tespitlerimize göre Türk ve İskandinav mitolojisiyle ilgili müstakil çalışmalar olmasına rağmen iki mitolojiyi sistematik olarak mukayese eden bir çalışma mevcut değildir. Nejla Orta’nın söz konusu çalışması,

alanın araştırmacılarına farklı bakış ačíısı kazandırarak yeni çalışmalar yapılmasına vesile olacaktır. Aynı zamanda eserin anlatım tarzının ve dilinin sadeliği, mitolojik kavram ve temaların açıklamalarıyla verilip yerli ve yabancı yazarların eserlerinden oluşan kaynakça ile okura sunulması ile de mitolojiye ilgisi olan, Türk ve İskandinav kúltürü hakkında bilgi sahibi olmak isteyen alan dışındaki amatör okuyucuya da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Orta, Nejla. (2024). *Karşılaştırmalı Türk ve İskandinav Mitolojisi*. Ankara: Grafiker Yayınları.